

Farkaslaka 1922—1970

Jövőre ünnepelhetnék Tamási Áron ötvenéves írói jubileumát, de már az idén halálának ötödik évfordulójára kellett emlékeznünk. Alig hihető, hogy fél évtized telt el, amióta Farkaslakára végképp visszatért, nem üdvözölhetve többé szeretett testvéreit, rokonságát, a gyerekkori ismerősöket; azért hihetetlen az az 1966. május 26-a, mert nem a csendet, a némaságot hozta el hozzánk, sőt inkább azóta sűrűsödött meg Tamási Áron jelenléte — régi műveivel (nyomtatásban, színpadon) csakúgy, mint mások emlékezeiseiben. Farkaslaka ismét élő valósággá vált irodalmi életünkben — nem csupán az autósok állnak meg a falu határában, a „két cserefa tömött árnya“ alatt s bennebb, a szegénység hatalmára emlékeztető szülőháznál. Ahhoz, hogy a legértékesebb örökség is aktivizálódjék, sokféle tényezőre van szükség; ezeknek a szerencsés (vagy pontosabban: kielemezhető) összejátászása folytán Tamásinak ma „konjunktúrája van“, mondhatnánk, ha nem éppen tőle állna a legtávolabb ez a csúnyán-materiális, üzleti kifejezés. Kétségtelen, hogy ebben a megnövekedett odafigyelésben az író testvéröccse, Tamási Gáspár is részes: jórészt Tamási Áron népszerűségének köszönheti első könyve, a Vadon nőtt gyöngyvirág viszonylag gyors megjelenését, de ez a testvéri emlékezés ugyancsak növelte az érdeklődést Farkaslaka iránt. „A Tamási-képen immár »a kisebbik is rajta van«“ — olvashattuk nemrég egy köszöntőben, amely a Marosvásárhelyi Írók Társasága 1970-es irodalmi díjával kitüntetett Tamási Gáspárt üdvözölte.

Negyvenegynéhány évvel bátyja után tehát, a nagypapa-korban lévő, iskolázatlan székely földműves (a közismert történet szerint az újját ellőtt Áron helyette ment az udvarhelyi gimnáziumba) megajándékozta a falujabelieket egy újabb könyvvel. A meglepetés múltán, a megbecsülést és szeretetet jelző díj fényében, egyúttal a szükségessé vált második kiadás alkalmából érdemes a műhöz közelebb hajolnunk — irodalmunk egészét érintő hitekhez és tévhitekhez juthatunk így közelebb. Nem kerülhetjük meg Tamási Gáspár szembesítését Tamási Áronnal — s ez már csak azért sem méltánytalan, mert „a kisebbik“ sokat köszönhet bátyjának, maga az emlékező könyv ennek a szembesítésnek a vállalása. A cím a tollba mondott, posztumusz Tamási-műre, a Vad-rózsa ágára emlékeztet — bár, úgy tudom, ez a kéziratot gondozó, a

könyvhöz előszót is író Kányádi Sándortól származik. A Vadon nőtt gyöngyvirág szép és pontos cím: pontos, ha valóság-háttérére, Tamási Gáspár kaszálók, erdők látta életére gondolunk, amelyet napsütés, szél, zápor nem kímélt, városi összkomfort nem óvott; de már kevésbé pontos, ha a szavak hangulatára figyelünk. Inkább Tamási Áronhoz illő a könyvcím, mint Gáspárhoz e tekintetben — és ez nem kötőlözködés akar lenni az idős szerző mentorával, hanem egy fontos, sokat vitatott irodalomesztétikai kérdés előtérbe állítása, újabb vitára bocsátása.

Dokumentum és szépirodalom viszonyáról van szó ismét. A kötet mentegetőző, emberien természetes s éppen ezért rokonszenves utószavában írja Tamási Gáspár: „En nem írtam semmi különös dolgot ebben az írásban, sem olyant, hogy valakit személyileg sértsek vele, hanem csak azt, ami a valóságot fedi.“ Tamási Gáspár valóban nem írt semmi különös dolgot, „csak“ egyszerűen az életét, amely mindössze annyiban tér el más székely parasztemberekétől, hogy az ő testvére volt Tamási Áron. A falusi hétköznapi dolgos egyhangúsága s a ritka ünnepnapok sorakoznak benne: vízfordás a felnőtteknek, majd előlépés a kaszálók közé, szénégetés, ismétlődő katonáskodás, szerelmek és házasságok, születések és temetések, kikapcsolódásként újra és újra a kocsmá, italozás. („Mi ott nemcsak ettünk, hanem ittunk is nagy örömünkre, mert az ember úgy tesz, ha öröme van, akkor is iszik, ha bújva van, akkor is igen. Különösen a székely ember, mert azoknak ismerem legjobban a természetét, mert magam is az a fajta vagyok.“) Ez az életforma alakítja a lényegében szigorú erkölcsöket, a „kicsire nem néző“ keménységet, amely emberéletbe kerülhet (a gyermek Tamási Gáspárt is majdnem elvitte a tüdőgyulladás, az apa csak nehezen engedett a család rábeszélésének, hogy vállalják az orvossal járó költségeket), a virtuskodást s a gyakorlati szempontokat szem előtt tartó szerelmi erkölcsöt. (Az apa így óvja diákiát a lányoktól: „Áron fiam, én neked azt mondom, hogy te amíg diák lész, addig a lányoknak hagyj békét, mert valamelyik megbotlik a nagy szerelemben, s akkor mindjárt kettő lesz belőle... Már nincs olyan sok hátra, amíg az érettségi vizsgát leteszed, s utána meglássuk, mit hoz a jövő. Mert a szerelem olyan dolog, hogy azt, ha valaki egyszer megkóstolja, hát nem tudja abbahagyni. Márpedig neked még elérkezik ez a fele.“) Egy-egy tréfás, anekdotikus eset is bekerül a könyvbe, mint az például, amikor részegen elalszik a szénaboglyában, s a tolvaj a szénával együtt szekérre rakja; az ilyen történetek azonban ritka kitérők. Egy székely „boldog ember“, a farkaslaki Joó György életét olvashatjuk a Vadon nőtt gyöngyvirágban (de a Möricz Zsigmond-i beavatkozásnak köszönhető arányosság híján) — a „gyöngyvirág“ így tulajdonképpen kívül reked e könyvön.

Újra és újra átlapozva Tamási Gáspár emlékezését, meglepődve tapasztaljuk, hogy milyen kevéssé játszik szerepet benne Tamási Áron. Persze, életrajzi vonatkozásokat bőven találunk itt, de hogy történetesen író az az Áron, csupán a megélhetés, a kereset, a jólét szempontjából érdeklí a falut, legalábbis testvéröccse megvilágításában. „Esti harangszóra a testvérek és a szomszédok mind ott voltak, hogy lássák azt a madárlátta embert, akiről azt beszélük, hogy írogat, s hogy abból meg

is él" — olvassuk a Vadrózsa ágában, s az írónak e szelíd gúnnal megfogalmazott szavait igazolva látjuk Tamási Gáspár emlékezésében: „Egy alkalommal, amikor itthon volt, mondtam én neki, hogy bátyám, miért nem választott maga ennél egy más pályát, ahol rendes havi fizetést s utána öregsége idejére nyugdíjat kapna. Erre így szólt ő: Hát te mit gondolsz, mi kellett volna hogy legyek? Erre én sorolni kezdtem egymás után az állásokat, mondom, hogy hát orvos, ügyvéd, állomásfőnök, törvénybíró vagy a bankban pénztáros vagy pedig mérnök, ha nem, akkor valamelyik gyárban igazgató vagy tanár.“ Az író válasza, mely a függetlenséget emeli ki, kommentár nélkül marad. Mint ahogy kommentár nélkül marad Tamási Áron valamennyi regénye, novellája, naplója — szóljon bár a testvérekről —, a Vadon nőtt gyöngyvirágból nem tudhatjuk meg azt, hogy hatottak-e otthon ezek a könyvek, de még annyit sem, legalább olvasták-e őket. Egyáltalában: a napi gondokon, kötelességeken túl semmit sem látunk a vágyból valami szépre, valami többre — ami a csodálatos székely folklórt, népművészetet teremtette. Ha a Vadrózsa ágából vett idézetet összeolvassuk a testvér emlékezésével, úgy tűnik, nem egyéni érzéketlenségről van szó, hanem a falu erkölcsi felfogásáról, mai életszemléletéről.

Az 1966-ban félbeszakadt írói vallomásban található a következő megállapítás: „az irodalom azon múlik, hogy miképpen tesszük a szavakat egymás mellé.“ Nos, Tamási Áron és Gáspár sok tekintetben rokon módon teszi egymás mellé a szavakat, mégis lényegi különbség van közöttük. Az, ami a dokumentumot, bármennyire is kedves, értékes legyen számunkra, az irodalomtól, a művészettől elválasztja. Mert az írói gond és vívódás nem egyszerűsíthető le a szociológiailag ellenőrizhető valóságtükrözésre. Tamásit, az írot idézem: „Mindenekelőtt a pusztá valóság és a költői szárnyalás állandóan harcban állt egymással. Ha a költői megfogalmazás mellőzésével a szigorú valóságot próbáltam ábrázolni, akkor az elégedetlenség mardosott. Ha pedig a valóság fölött a költői megfogalmazásnak adtam a főszerepet, attól kellett tartanom, hogy a kor sürgető kérdéseire nem adok megnyugtató választ... ahogy a test és lélek egységét igyekeztem és igyekszem szolgálni, úgy a valóság és misztikum irodalmi formájának együttes és harmonikus megjelenítésére vágyom. Mindennapi szóval ezt úgy tudnám kifejezni, hogy az én irodalmi törekvésemben a misztikum az emberi létezésre kiterjedő valóságot jelenti, mely a társadalmi realitás hullámvásait is magához akarja vonzani.“ A realista vallomása? Vagy a misztikusé? Tamási Áron a farkaslaki temető csendjéből is hadakozik magyarázoinak értetlenségével — hadakozott már évtizedekkel ezelőtt, nem a maga, hanem olvasói érdekében; 1934-ben írta, éppen szülőfalujában: „De ahogy eszköz a kezemben a toll, úgy kellett nekem is a valóság kezében eszközzé válnom. Most azonban, végül és befejezésül, virágporból szeretnék festéket csinálni, hadd legyen ezen a keleti falon néhány kicsike kép, amelynek színei kitáncolnak a sötétből és elindulnak életet teremteni, mint a mesében a gyermekek.“

Így tette ezt Krúdy, így Kosztolányi, Gelléri, de a „realista“ Móricz Zsigmond is. Vajon Tamási Áron a filozófiai értelemben vett „anyagelvűséget“ tagadta, amikor a falu hétköznapijaihoz és ünnepeihez

hozzászámította az oly sok rejtélyt mutató néphitét? Virrasztás című, 1943-as kötetének bevezetőjében találjuk: „Az anyag mindenek fölött áll: pénz, áru, lakás, állás, előnév és cím. Ez a gondolkozás annyira megszűkítette a valóság kereteit, hogy abba már nem fér belé egy olyan világ, amelyben ki tud nyújtózni az ember.” Bocsánattal legyen mondván, én azt hiszem, hogy Nagy István is egy olyan világért küzdött, amelyben „ki tud nyújtózni az ember”. Külön-külön kell tehát megvizsgálni az eszközöket, a részben eltérő célok összemosása, de egymást kizáró szembeállításuk nélkül is — arra figyelve (hiszen az irodalomtörténet esztétikai kategóriákban gondolkozik), kinek, mikor, milyen mértékben sikerült szándékait művészi valósággá váltania.

Vidnyánszky

Bartha Árpád:
Magát ölelő magány
(„A fák” sorozatból)

Tolnai Gábor

Tanulmányok

A neves budapesti irodalomtörténész professzor negyedik gyűjteményes kötete három évtized (1938—1967) anyagából válogat össze tizennégy, eddig többnyire folyóiratokban, könyvek bevezetőjében szétosztottan megjelentetett szak tanulmányt. A szerző kötetét két ciklusra osztotta. Az első (Századok) a barokk kor problémáit, a hanyatló fejedelemség és az uralomváltozás korának erdélyi művelődési viszonyait vizsgálja (Tótfalusi Kis Miklós, Bethlen Miklós, Teleki Mihály, Erdély változása), majd Teleki József, a tekintélyét veszített öreg Kazinczy és a Szent-Szövetség korabeli Pest-Buda embere kerül egy-egy további értekezés gyűjtőpontjába. A Huszadik Század című második ciklus Ady, Juhász Gyula, Móricz Zsigmond írói hagyatékának és a szerzőhöz legközelebb álló Radnóti Miklós egyéniségének szenteli fontosabb írásait. A törzsananyagot szakkibibliográfia, jegyzetapparátus és betűrendes névmutató követi. (Akadémiai Kiadó, 1970.)

Ion Pascadi

Estetica între știință și artă

Napjainkban „az esztétika valóban útelágazódásnál áll” — állapítja meg a neves román esztéta, aki távolról sem vállalkozik a döntőbíró szerepére, csupán véleményét mondja el a művészetről, a művészet megközelítésének lehetőségeiről, az esztétika és kritika feladatairól és hatásköréről, a közönségről, az esztétika mai állapotáról és jövőjéről. Nem nyújt egységes esztétikai rendszert, receptet sem kíván ajánlani, meditá-

Aki belelapoz ebbe a hívogató külsejű könyvbe, alig tudja, min ámuljon el inkább: az erdélyi és moldvai magyar népballada és népzene gazdagságán vagy Kallós Zoltán lenyűgöző gyűjtői teljesítményén. Egyetlen ember ennyi balladát saját gyűjtéséből még nem adott az olvasók kezébe, amióta balladát gyűjtene a magyarság körében.

Ez a gyűjtő-tevékenység nem volt már eddig sem ismeretlen. Kallós önzetlen, magán-élkesedésből végzett munkájából sokan részesültünk eddig is; baráti segítségét szakemberek és amatőr gyűjtők egyaránt élvezhették. Hiszen már a Faragó—Jagamas szerkesztette *Moldvai csángó népdalok és népballadák* jó része is az ő előzetes földerítő munkájának volt köszönhető, s magam is idézhettem számtalan olyan változatot tanulmányaimban, amelyet az ő gyűjtéséből ismertem. Mégis eddig mindössze egy kis balladaközlése látott napvilágot a szűkebb szakköröknek szárván, *Ismeretlen balladák Moldvából* címen, a *Néprajzi Közlemények* litografált folyóiratában, s néhány egyéb folklór-közleménye ugyanott, hasonlóan zártkörű formában. Pedig munkássága kiterjed a folklór három nagy ágára, a népzene, balladára és a néptáncra, egyszersmind három nagy romániai földrajzi egység föltárását vagy egyenesen fölfedezését jelentette: Moldváét, Gyimesét és a Mezőségét. Nála, a Mezőség szülőtte nélkül még Lajtha László széki gyűjtése után sem tudnánk, milyen hallatlanul gazdag hagyománya él az erdélyi néptáncnak és -tánczenének ezen a területen. A moldvai és gyimesi magyar népzene feltárása, a mezőszéki különleges énekstílus ismerete pedig már egészen új képet rajzol a romániai magyarság zenedialektusáról, teljesebbet, mint amit Bartók és Kodály előbbi csiki gyűjtéséből vagy Domokos Pál Péter moldvai fölfedezései után kaptunk.

Mindezt most oda kell gondolni háttérnek, ha erről a könyvről beszélünk, amikor végre hatalmas gyűjtőmunkájának eredménye egy összefoglaló kiadványban, saját neve alatt lát napvilágot. Hálások vagyunk a Kriterion Kiadónak, hogy ilyen nagy mértékben, ilyen terjedelemben adta ki a gyűjteményt. Hasonlóképpen hálások vagyunk Szabó T. Attilának, a romániai tudományos élet kiválóságának, hogy vállalta a számára szokatlan feladatot, egy folklór-kötet tudományos gondozását és közönség elé vitelét. De különösen nagy hálára vagyunk kötelezve a sok dallamért: 162 kottapélda egy irodalmi kiadó könyvében igen nagy szó, igen nagy anyagi áldozatvállalást jelent. Tudnunk kell azonban, hogy a többi szövegnek is, amelyet nem is közli a kötet, megvan a dallama. Egy-egy kivételtől eltekintve, ahol az elmondó már nem emlékezett a dallamra (például a 65. szám alatti *Hajdukkal útnak induló lány*), Kallós minden darabját dallammal együtt jegyezte fel, sőt újabbán már hangszalagra is fölvette, ez a szinte múlt századi gazdagság tehát a legkorszerűbb igények szerint van megőrizve.

Mégis, ha balladagyűjtő munkásságát akarom értékelni, elsősorban nem kiadványa „rekordját” — más közléseket felülmúló számszerűségeit — hangsúlyoznám. Fontosabb ennél, hogy milyen fölfedezéseket köszönhetünk neki.

Elsősorban és mindenekelőtt: régi, klasszikus balladáknak, mindeddig ismeretlen típusoknak fölfedezését, amelyek nála nélkül örökre elvesztek volna a magyar hagyomány számára. A *Katonalány* az egyik, ez a kedves történet, amelynek 16. századi átdolgozását fenntartotta egyik széphistóriánk, a *Béla királyról és az Bankó lányáról*, s amelynek népballadai változatai francia földtől portugál—spanyol—olasz—délszláv—bolgár területen keresztül jutnak el a Kárpát-medencéig, ahol román, szlovák, majd morva, cseh, lengyel változatokon keresztül az oroszokig. A hiányzó magyar láncszemet sikerült Kallosnak megtalálnia Moldvában, amely még sok hasonlóságot is mutat a 16. századi magyar szöveggel. Másik a *Talányfejtő lány*, amelynek témáját verses feldolgozásban eddig csak angol, skót balladából ismertük.

Köszönhetünk továbbá érdekes töredékeket, amelyek kivesztek, régi ballada-típusok meglétét sejtetik: *Langos szép Ilona*, s az itt nem közölt *Új guzsalyam mellett*; köszönhetjük teljesebb változatát korábban ismert töredékeknek, például a magzatgyilkos *Szabó Erzsi* teljes történetét — ennek alapján lehetett megállapítani összefüggését egyrészt az újhangú *Szabó Vilma* balladájával, másrészt mindkettőnek francia balladákkal —, továbbá epikusabb változatát rövid, lírai hangú balladáknak, mint az *Este guzsalyasba* esetén. Olyan szövegeket is felfedezett, amelyek már korábban ismert típusoknak valami újabb elágazását képviselik, tulajdonképpen új típusok, amilyenek a régi, gazdagabb hagyomány idején nagy tömegben léteztek, és áthidalták a tavolságot a ránk maradt típusok közt, fokozatos átmenetekkel.

Ránk ugyanis többnyire már csak a legkiforrottabb balladák, a kiemelkedő csücsök maradtak, de az elmélyedő kutatás egyre több ilyen átmeneti típust is felhoz a feledés mélyéről. Rajtuk keresztül bepillanthatunk az egykori, gazdagabb hagyomány életébe, a változatok burjánzásába. Ilyen a *Magyari császár Lázár fia*, a Kádár Kata témának rövidebb, szinte vázlatos megfogalmazása; ilyen a *Rest feleség*, ami a *Göggös feleség* ötletének átvétele és feldolgozása új megoldás szerint. A *Katonák által elrabolt lány* és típusváltozata, az *Elfogott legény* annak a témakörnek új tagja, amely régen csak a török által elrabolt *Komáromi szép lány* balladával volt képviselve. A *Két rab lány* pedig a *Két rab testvér* párhuzamos megoldása leánytestvérekkel. S ilyen átmeneti típus az itt először közölt *Görögfi Gyurka* és az *Elrabolt és visszatért leány*.

Végül neki köszönhető a fölfedezése néhány, románoktól átvett szövegnek, amely — a korábban ismert „magyar Miorita”, a *Megölt havasi pásztor* mellett — újabb típusokkal gazdagította népköltészetünket: a *Halott testvér*, a *Magyar István király*, az *Eladott feleség* és talán az *Esküvőre visszaérkező kedves*.

cióval csupán hasonló jellegű elmélyülésre akarja serkenteni az olvasót. Nem a polemizálás vagy a végszó megtalálása a célja, hanem a hatékony esztétikai nevelés. (Albatros, 1971.)

G. H. Hardy

Crezul meu? matematica

A neves angol matematikus, G. H. Hardy (1877—1947) eszszéjének román fordítása Gr. C. Moisil akadémikus utószavával és Hardy kortársának, barátjának, a kitűnő C. P. Snow-nak terjedelmes előszavával kerül a romániai olvasó kezébe. Hardy — harminchárom éves korában már a Royal Society tagja — minden jelentősebb munkáját két híres tudóstársával, Littlewooddal és Ramanujannal dolgozta ki. Hitem? a matematika című „végrendeletében” azonban természetesen egyedül fogalmazta meg kutatásainak indítókait, gondolatait a matematika szépségéről, a „tisztá” és az „alkalmazott” matematika kapcsolatáról. „A legszebb ambíció — írja Hardy — valami olyat alkotni, ami örök értékű, legyen az vers vagy geometriai tétel.” Érdekes, hasznos olvasmány ez a kis könyv mind tanárok, mind diákok számára. (Editura Enciclopedică, 1971.)

Gheorghe Moca

Suveranitatea de stat și dreptul internațional contemporan

Az állami szuverenitás kérdése továbbra is a nemzetközi élet előterében áll. A régi és az új szüntelen párharcában világpolitikai jelentősége a jogtudományt is mind újabb — és hasznos — tisztázásokra

téka

sarkallja. A szerző érdeme, hogy a szakos jelleg feláldozása nélkül mindvégig politikai hangzatban sikerül tartania a nagy témát. Kiváltképpen a polgári elméletek értő bírálata során: nem kíméli azokat a nézeteket, amelyek például időszerűtlennek minősítik vagy a nemzetközi szervezetek jogának rendelnék alá a szuverenitást, azokat sem, amelyek a „relatív vagy korlátozott” szuverenitás tételét kelletik. Időszerű érvelése a törvényesség kérdésében: a legalitás elképzelhetetlen minden egyes állam, a nemzetközi közösség minden egyes tagja szuverenitásának maradéktalan tiszteletben tartása nélkül. (Editura științifică, 1970.)

Jerome S. Bruner

Procesul educației intelectuale

Jerome S. Brunernek a *Psyché* sorozatban E. Fischbein méltató előszavával megjelent kötete az 1959-ben Woods Hole-ban tartott konferencián felmerült oktatási-nevelési kérdésekkel foglalkozik. Az intellektuális nevelés folyamatának néhány időszerű kérdését 35 tudós, nevelő, pszichológus — közöttük Edward G. Bogle, John Blum, Henry Chauncey, Lee J. Cronbach, Arnold Grobman, Randall M. Whaley — részvételével tárgyalták meg. A szerző — elmentésben Piaget-val — a nevelés nélkülözhetetlen, döntő szerepét taglalja az intellektuális fejlődés folyamatában, valamint új eszközöket, módszereket keres — elméleti és gyakorlati síkon egyaránt —, melyek alkalmasak e folyamat megkönnyítésére, javítására. A kötet betekintést nyújt az Egyesült Államok oktatási-nevelési problémáiba. (Editura științifică, 1970.)

Ha emlékezetünkbe idézzük, hogy az első nagy balladagyűjtés hullámával — Krizától a Kisfaludy Társaság Népköltési Gyűjteménye első nyolc kötetéig — lényegében lezárult a ballada-típusok fölfedezésének kora, s Vikár—Bartók—Kodály gyűjtése is csak az ismert típusok változatait és dallamait hozta elő, azóta pedig egyetlen ballada bukkant fel, a *Kegyetlen anyós* Moldvából Veress Sándor révén, akkor tudjuk kellőképp méltányolni Kallós fölfedezéseinek értékét. Hiszen az immár 120 esztendő magyar balladagyűjtés után az is nagy öröm volt, ha egy-egy ismert, klasszikus balladánaknak előkerült valahol aránylag ép, szépen énekel változata az egyre fogyatkozó hagyományból. Kallósnál ez már szinte föl se tűnik. Hogy olyan ritka balladának onta változatait, mint a *Falbaépített asszony* — hármát is —, a *Mennybevitt leány* — ebből négyet —, a *Szívtelen anyának* egyszerre öt változatát is, az *Elcsalt menyecskének* meghozza kilencet. Két-két szöveg képviseli a *Két rab testvért* és a *Gazdag asszony anyját*; mindkettő utoljára még az első világháború előtt került gyűjtő füzetébe, s 1923-ban, első közlésből az olvasók kezébe. A *Csudahalott* négy jó változatával is kevés gyűjtő dicsekedhetett.

Mind e felsoroltak mellé odatehetnénk számos további följegyzését, amelyeket az ő gyűjtéséből, az ő szívességéből ismerünk már, de nem vette bele — talán éppen ezért — ebbe a válogatásba. Amint nem került bele nem egy általa fölfedezett ballada sem, amely a korábbi közlésből, Faragó—Jagamas kötetéből már ismeretessé vált, sőt olyan sem — például az *Eladott feleség* —, amely eddig még sehol nem jelent meg nyomtatásban. Nyilván lehet kihagyni is ebből a gazdag életműből, ha valami szempont megkívánja, marad benne úgyis elég meglepetésnek.

Világos, hogy különböző szempontokat kívánt egyszerre szem előtt tartani a válogatásakor. Saját gyűjtői rangjára volt tekintettel, amikor nem akart ismételni már megjelent darabot, s olyat sem vett fel kötetébe, amit másokkal „együtt” gyűjtött, helyesebben mások — a barátai — számára. Tekintettel kellett lennie a tudomány érdekeire is, amikor nagy jelentőségű töredékeket is közreadott, amelyek egy-egy típus elterjedési körét bővítették ki, vagy egy ritka balladának kevésszámú változatát szaporították — mint a mezősegi *Hajdukkal útnak induló lány* (65. szám) és *Két kápolnavirág* (8. szám) —, vagy amelyek némileg gazdagabb részleteit tartalmazzák a történetnek, mint a korábbi erdélyi változatok — ilyenek a *Széggyenbe esett lány* közreadott szövegei. Közölnie kellett a tudományos szempontok érdekében olyan moldvai szövegeket, amelyekben a balladastílus tömörsége, kihagyásos előadásmódja részletező rögtönzésben oldódik fel. (Példa lehet a 45. számú *Szabó Erzsi* vagy a 89. számú *Két rab testvér* — ez utóbbi 68 versszakot számlál!)

Ilyen változatok sokszor oly eredeti részleteket is fenntartanak a felduzzadt szövegben, amelyek más változatokból már kivesztek, az összehasonlító kutatás számára viszont nagyon fontosak. Sőt, maga az ilyen előadás is nyújt támpontot a ballada műfaj és történeti kérdéseire: hol, mikor virágozott a stí-

téka

Salamon László

Május kék madara

lus, mikor, merre terjedt, s milyen lehetett előtte a népköltészet állapota.

De természetesen leginkább kellett és akart tekintettel lenni az olvasók széles körére, akik elsősorban költészetet, szépséget várnak a balladától. Kápnak is belőle eleget, a népköltészet valódi szépségeit. Nem is szólva a ballada műfaji határain már kivüleső, többé-kevésbé lírai dalokról, amelyek éppen költői értékeik miatt kerültek bele a válogatásba, a szigorúan vett balladák sajátos szépségével is bőven találkozhat az olvasó a kötet lapjain. Csak a legszembetűnőbbeket említem: az 1. számú *Falbaépített asszony*, a visai *Két kápolnavirág*, a 24. és 26. számú *Elcsalt menyecske*, a 33. számú *Zsvány felesége*, a 41. számú *Megölt havasi pásztor*, az 50—51. számú *Halálraítélt huga*, a 67. számú *Párjavesztett gerlice*, a *Három árva*-változatok költői részletei, a gyimesi *Gazdag asszony anyja* (106—107. szám) akármelyik népköltészeti válogatásban helyet kaphatna, mint a ballada-költészet gyöngyszeme.

Ha azután a dallamokat is tekintetbe vesszük, nemigen akad még egy olyan kiadvány, amely versenyre kelhetne a *Balladák könyve* tartalmával. Ezek a dallamok nemcsak a magyar népzene legszebb gyöngyei, hanem egy sereg olyan is van köztük, amit alig vagy egyáltalán nem ismertünk, legalábbis ilyen egyéni változatában nem. A mezősi és moldvai dallamokkal olyan mértékben változott meg eddigi képünk az erdélyi zenedialektusról, ami az egész magyar népzene képét ugyancsak jelentős mértékben átalakítja. A válogatás nagyon szerencsésen egyeztetni össze, hogy a legrégebbi típusok és új fölfedezések mellett adjon olyat is, ami az új magyar dallamok beszivárgásának útját mutatja be a szamosmenti Mezőség és Kalotaszeg falvain keresztül. Alapjában régies, népzeneink legrégebbi, legnemesebb, ódon zamatú dallamai adják meg az alaphangot a kötetben, de ez az alaphang egy rendkívül változatos, sokszínű együttesből hangzik ki. Valóban, olyan nemes énekelnivalót kap a romániai magyar fiatalság ebben a kötetben, amit minden magyarországi antológia-szerkesztő megirigyelhetne. S ha megfontoljuk, hogy mindezt a gazdagságot úgy tudta nyújtani a szerző, hogy legfőbb szempontja mégiscsak a szövegek — a ballada-szövegek — kiválogatása volt, akkor tudjuk méltán nyolni a maga egészében, milyen gazdag hagyomány-eret sikerült felszínre hoznia az aranykezü gyűjtőnek.

Ilyen gazdag ballada-gyűjteményt új gyűjtésből ma senki a világon nem tud produkálni. Kelet-Európa és Észak-Amerika (Kanadával) az a két terület, ahol ma a legeredményesebb népdal- és balladagyűjtés folyik. A folklór ilyen gazdagságával általában más országok is dicsekedhetnek, különösen a Balkánon le egészen Görögorszáig, sőt Szlovákia is hasonlóan gazdag lelőterület. De a ballada műfajában már szegényebb, mint Románia, a Balkán pedig nem mindig a legigazibb műfaji sajátosságokat őrzi ebben a népköltészeti ágban. E tekintetben a romániai magyarság szinte mindenkit megelőz a világon. Ott még legtöbb helyen a valódi, klasszikus értelemben vett ballada volt virágzásban, s a folklór-hagyomány gazdagsága is olyan, mint Románia-szerte mindenütt.

Az idén nyolcvanadik évét betöltő költő esszéi és publicisztikai írásai kerültek gyűjtőkötetbe, átfogva húsz esztendő (1923—1943) legjobb termését. „Számára a legfontosabb mindig a szocializmus etikai és humanista szemlélete” — vallja a szerzőről Jordáky Lajos utószavában, s valóban, legyen szó Renanról vagy Zoláról, Freudról vagy Bergsonról, a mieink közül Kacsó Sándorról vagy Szilágyi Andrásról, a világszemléleti értékelés — ma már irodalomtörténeti érdekességgel — újra meg újra a szocialista humanumon alapul. Ha egy-egy erdélyi rangsorolással ma már nem is értünk egyet, annál egyértelműbb a szerzőhöz legközelebb álló Antal Márk „építő kritikizmus”-ának remek esszé-feldolgozása, mint ahogy maradandó az is, ami egykorú dokumentum harcraól és ellenállásról a fasizmus ragadozó-ideológiájával szemben. (Kriterion, 1971.)

Fekete Gyula

Az orvos halála

Ki beszélt eddig Weisz bácsiról, az öreg falusi orvosról, s különös magatartásáról? Meghurcolták, két fia odavesztett egy lágerben, a falu még rejtgette a tőle elvitt porcelánt, a bürokrácia is kitol velé, s mégis helytáll, egykori ellenségei közt is hű a hivatásához, gyermekek és öregek istápolója, hű a tájhoz és a néphez. Fekete Gyula, a Győrffy-kollégiumból indult s a népsors gondját vállaló jeles író, regényében megszólaltatja a hétköznapiak csöndjét s a benne rejlő emberi szépséget. Főhősét hiába csalogatják kíváncsiorlásra, itthon ma-

téka

rad, s betegyágából kelve siet ki a tanyára, ahol előbb megment anyát és gyermekét — aztán végzi: az újszülött mellett hal hősi halált... A hon-szeretet szocialista himnusza zeng itt az egyszerű előadásban, s felhívja a figyelmet a szerzőre. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1970.)

Alvin Toffler

Future Shock

Ismét egy kirobbanó könyvsiker a futurologia nehéz „műfajában”, amelynek talán soha nem is lehetnek klasszikusai, csak bestsellerei. Pedig Toffler is „az egyetemiek” klánjába tartozik: „a jövő szociológiájának” előadója; de pályáját újság szerkesztőként kezdte. Ami kitűnő, méltán sokat idézett műve értékéből mit sem von le, sőt. Olvasmányossága, gondolati frissége „fázisban van” a téma merészségével. Tudományos suspense, amely a gyors ütemű fejlődés túlélési lehetőségeinek stratégiáját taglalva méri fel az alkalmazkodó képesség áthághatatlan határait, és elsi-
ratja az állandóság halálát, hogy aztán az előrelátás szükségének hirdetése teljében paradoxális következtetést sugalljon: a változásokat előrelátni nemigen lehet, mert mire észrevennők őket, már bekövetkeztek. (Random House, New York, 1970.)

Gion Nándor

Engem nem úgy hívnak

Egy folyami kikötővárosba került kamaszfiú társkeresésének, első szerelmének és első nagy csalódásának embe-
rien tiszta története ez a regény. A tehetséges újdídek

Elégé nem becsülhető szerencséje a magyar és a nemzetközi balladakutatásnak, hogy éppen ennek a gazdag lelőterületnek akadt olyan gyűjtője, mint Kallós Zoltán, aki népéből értelmiségi szintre emelkedve, de népétől soha el nem szakadva szinte a hagyomány-mentés apostolává lett. Anyagi ellenszolgáltatás nélkül, sőt anyagi áldozatot vállalva — milyen szegényes itt ez a szó, hiszen sokkal többől van szó: léteerdekeit feláldozva — végzi már vagy húsz éve ezt az áldozatos munkát. Kriza óta nem volt a balladának ilyen gyűjtője Erdélyben s a népzenenek Bartók és Kodály óta. A romániai magyarság büszke lehet, hogy egy ilyen gyűjtőt tud felmutatni, s mellette két olyan elméleti felkészültségű folkloristát, mint zenében Jagamas János, szövegkutatásban Faragó József, akik — a kolozsvári Folklórintézet munkatársaival és hivatalos kereteinek segítségével — európai színvonalon tudják elvégezni a csak ott elvégezhető feladatokat.

Ezt bizonyítják a már eddig megjelent népköltési kiadványok, s most ez a legszebb és leggazdagabb is. Bizonyítják, hogy a romániai magyarság népi hagyományainak gondozása jó kezekben van.

Vargyas Lajos

Könyv Dachauról

Belgiumban a Dachau Nemzetközi Bizottság kiadásában megjelent Paul Berben könyve: *A dachau koncentrációs tábor története. 1933—1945.* A szerző belga generális, ki 1940-től 1945-ig a hitlerista Németország foglya volt. A Harmadik Birodalom történetének specialistájaként vált neve ismertté a tudományos világban. Joggal teheti fel az olvasó a kérdést: mi újat írhat Berben Dachauról, az első német koncentrációs táborról, amelyről eddig jóval több, mint száz könyv jelent meg? És mégis, elolvasva a könyv 16 fejezetét, nemcsak új gondolatokat, hanem új dokumentációs anyagot is felfedezhetünk.

A szerző gondolatai közül egyet kívánok megemlíteni: az SS kollektív felelősségét a véghez vitt barbárságokért. Ime, hogyan vélekedik az egyik fejezetben a koncentrációs táborokat őrző személyzetről: „Ha egyes abnormális agyak beteges kitöréséről lett volna szó, az ember megpróbálná megérteni a dolgokat a pszichiátria módszerével. De a valóságban a koncentrációs lágernek nélkülözhetetlen eszközei voltak. A törvénytelenégeket, melyeket a világ el sem tudott képzelni, és amelyekre nem is tartották képeseknek a náciakat, olyan emberek követték el, akik kétségtelenül brutálisabbak voltak az egyszerű katonáknál, de akik — néhány kivétellel — nem is voltak valójában beteges szadisták, tehát tisztában voltak elkövetett törvénytelenégeik méreteivel.”

Berben leírja, hogyan bántak el Dachauban a hitleristák azzal a nagyszámú egyházi vezetővel, plébánosokkal, püspökökkel, akik nem voltak hajlandók szolgálni a barna pestist. Sokan estek áldozatul ör-

téka

dögi orvosi kísérleteknek, a legmeggyalázóbb és a leggyilkosabb munkára voltak beosztva, sorsuk csak a zsidókéval volt összehasonlítható. A láger történetében, mint ismeretes, hosszú ideig a zsidókat nem is tartották nyilván, ők eleve halálra voltak ítélve. Az SS mentalitását a zsidókkal kapcsolatosan Berben egy idézettel teszi tudatossá. Az egyik, 1943-ban elhangzott beszédében Himmler a zsidók kiirtását még „ideológiai tettek” sem akarja minősíteni. Szerinte „az antiszemitizmus nem ideológiai, hanem egyszerű tisztalkodási probléma, amely rövidesen be fog fejeződni”.

Amit szemére hányhatunk Berbennek, az a kronológia. Tudniillik Dachau egészen 1939-ig valójában „Schutzlager” volt, ahol a foglyok, a politikai ellenfelek jogtalanul voltak bezárva, azonban akkor még egy részük tűrhető bánásmódban részesült. Akkor még „a koncentrációs láger” nem volt azonos a kiirtási módszerrel. Van néhány lap a könyvben, amely elkődösíti egy-egy helyen a valóság ismeretét Dachauról, „az iskolalágeréről”, amelynek borzalmairól még ma is sok dolog feltáratlan.

A fejezetek címei a következők: A dachau koncentrációs tábor megteremtése; Felszerelése; A foglyok száma és kategóriái; Az adminisztráció és a láger parancsnokai; Az SS-mentalitás; A foglyok napi élete; A foglyok munkája; A foglyok betegsége és halála; A büntetések és kivégzések; Az orvosi kísérletek; Egyházi személyek Dachauban; A foglyok világa; Ellenállás és szolidaritás (a szerző az ellenállási mozgalom problémáival nem foglalkozik behatóbban); Az utolsó napok és a felszabadulás; Felszabadulás után; Dachau halottai. A felsoroltak is bizonyítják, hogy a szerző helyett a tények beszélnek. A könyv súlyos vádirat az emberiség ellen elkövetett náci bűntettek elévülhetetlen perében.

Iosif Micu

Váralmási keresztaszemes
(Kabay Béla fotója)

író ezúttal ifjúsági könyvet írt, műve azonban több, mint hagyományos kamasztörténet: a magát Péternek nevező fiú és barátai, nomád lakótársai az épülő bérházak még beköltözetlen lakásaiban valamiféle romantikát keresnek, de a realis élettel éppúgy megütköznek, mint Salinger már világhírű Zabhegyezőjének gyermekhőse. S noha a felnőttek világa csak jelzészzerűen van jelen Gion könyvében, erről a világról is sokat megsejtünk pontosan, arányos-szép, mély lélektani hittel épített regényéből. (Forum, 1970.)

Jean-Bernard Charrier

Où vont les villes?

A „Jelenkori kérdések” sorozatban megjelent kötet elé Charrier tulajdonképpen csupán az előszót írta, s a továbbiakban a várostudomány — idézetekből, grafikonokból, statisztikai számoszlopokból összeválogatott „ügyiratcsomóját” közli (a sorozat átfogó tematikai megjelölését a kiadó még ezzel is kiegészíti: Dossier Sciences Humaines). A városiasodástól éppen a városokat — és lakóikat! — féltő irányzatok meglehetősen borús hangvétele jellemző az összeállításra: magányosság a promizskuitásban — a jövő városi emberét fenyegető e nagy veszélyre figyelmeztetnek. De talán nem bántó, hanem tudatos tette serkentő szándékkal. Persze, a könyv hatása minden olvasója hovatartozásán is múlik. Bizony, az „éppen megfelelő nagyságú” városokhoz idomult mentalitás érthetően fogékony azokra az aggályokra, amelyek a mennyiségi tények láttán minőségi emlékeket idéznek. (Armand Colin, 1970.)